

ELS ANTICS POBLADORS DE LA SERRA DE LA SALUT DE SABADELL

El santuari on es venera la patrona de Sabadell, la Mare de Déu de la Font de la Salut, està situada en una de les serres llargueres del Vallès, les quals, davallant de la carena prelitoral, van a fondre's cap al S. en la part més baixa de la comarca. Encara que els sediments que la formen, sobretot en llurs parts més altes, són del quaternari, i s'hi troben deixalles de les passades civilitzacions, el seu immediat basament està format per materials pàllids del miocè que dominen tota la nostra bella i fèrtil comarca.¹

Les referències més antigues que es coneixen de poblament en la serra de la Salut són les de cultura ibèrica, que es confonen amb les romanes, i que poden atribuir-se al segle 1. És molt probable que els nuclis prehistòrics que més ençà i més enllà es van trobant pels voltants de Sabadell tinguessin, també, assentament en aquest lloc; però, barrejats amb els de la cultura ibèrica i després amb els de la romana, que hi dominaren llarg temps, no ha quedat res d'aquelles llunyanes èpoques pels voltants de la Salut.

El primer qui fa referència als senyals de la nostra població antiga és En Josep Salvany i Oller, corresponsal en la nostra vila de la «Comisión Provincial de Monumentos Artísticos e Históricos». Aquest autor l'any 1844, en els primers paràgrafs d'una Memòria² que per acord

1. J. R. VILALTA COMELLA, *Notas para la estratigrafía de la cuenca del Vallés-Panadés*, «Las Ciencias», IX (Madrid 1944). — M. CRUSAFONT PAIRO i J. TRUYOLS SANTONJA, *Sobre el descubrimiento de un nuevo yacimiento del Mioceno en el Vallés*. «Notas y comunicaciones del Instituto Geológico y Minero de España», Madrid (en premsa).

2. J. SALVANY I OLLER, *Reflexiones críticas sobre la antigüedad de la Parroquia de Sabadell*, I, 1844.

de l'Ajuntament d'aquella època es publicà per a divulgació de la història local, feia remarcar l'existència d'antics pobladors, encara que seguint el costum d'aleshores, els diu *moros*, i dóna també al nostre poblat un nom que no podia tenir, com ha demostrat a bastament En Joan Montllor i Pujal en diverses ocasions.³

No és d'estranyar que allò que a mitjan segle passat era sols remarcat com una senzilla curiositat, a principis del present En Joan Vila i Cinca i En Vicenç Renom Costa, junt amb altres elements de l'Acadèmia de Belles Arts, volguessin esbrinar-ho, cercant el motiu de tanta terrissa dispersa pels voltants de la Salut i que, més coneixedors de la història, no creguessin que tot allò era de *moros* ni de *godos*, sinó de procedència ibèrica i romana, per la gran varietat de fragments ben caracteritzats d'aquelles civilitzacions.

En la campanya d'excavacions iniciada l'any 1912 en diversos llocs, entre els quals la Salut, s'obtingué un èxit falaguer, i amb les troballes obtingudes es pogué iniciar el fons per al futur Museu de la Ciutat. El resultat obtingut després de remoure el subsòl dels voltants del nostre Santuari, permeté d'evidenciar l'existència de fonaments d'edificacions que havien portat cert paralelisme urbanístic amb les avui existents, alguna de les quals, sobretot la Capella antiga, estan aixecades sobre parets d'aquelles construccions romanes. El conjunt revelà l'existència d'una important estació agrícola proveïda d'un bon celler format per grans *dolia*, propis per a guardar el producte de les collites.⁴

En la segona campanya d'excavacions, empresa l'any 1934, es descobrí l'interessant mosaic que es guarda en el nostre Museu; representa el déu Neptú acompanyat de dues sirenes, sols una conservada, la qual es gronxa amb el trident del déu marí. Aquest mosaic fou trobat dintre el lloc on hi havia el presbiteri de la Capella vella de la Mare de Déu de la Salut, dedicada abans a sant Iscle i santa Victòria, que, com hem dit, s'alça damunt de fonaments de construcció romana.⁵ També es trobaren una sèrie de conduccions per aigua, algunes de plom, amb els

3. J. MONTLLOR I PUJAL, *Nostra Comarca*, «Butlletí dels Centres Excursionistes del Vallès i Sabadell», III, núm. 11, maig 1924. — *Id.*, «Sabadell», Publicació del VI.º Congrés de la Premsa Catalano-Balear, 1928, 175. — *Id.*, Conferència pronunciada en l'acte inaugural del Centre Excursionista del Vallès, 1921-1922.

4. J. DE C. SERRA I RÀFOLS, *La vida en España en la Època Romana* (Barcelona 1947), 180.

5. L. M[AS GOMIS], «Annari del Museu de Sabadell» (1934), 24.

seus corresponents dipòsits, que fan pensar en la importància que aquells antics pobladors donaren a l'aigua. La presència d'un mosaic decorat amb motius marins i en un lloc relativament apartat de la mar fa suposar a certs autors⁶ l'existència d'alguna instal·lació de banys, els quals són també denunciats en el nostre poblament, per la troballa d'elements propis dels sistemes de calefacció (*parietes tubulati*)⁷ usats en les termes d'època romana.

El fet de reunir el nostre poblat ibero-romà de la Serra de la Salut detalls tan interessants, ens revela que la vida i la cultura que s'hi desenrotllava era la d'una comunitat civil benestant que podia permetre's el luxe de tenir unes termes particulars; de posseir un celler de gran capacitat; d'embellir els elements constructius amb detalls decoratius de bona mena, com els fragments de motlures, basaments, cornises, volutes de capitells i columnes de diverses dimensions que hi hem trobat; de comptar entre els objectes d'ús particular fíbules de metall, estrígilis, agulles d'os i altres. La vaixella ens és revelada per alguns fragments de vidre bellament gravats i amb dibuixos esgrafiats, acompanyats de ceràmica sigillata, importada d'Arezzo; no hi mancava, tampoc, el tradicional teler, per entrellaçar els fils que les velletes deuien filar en les hores de repòs, segons es desprèn dels *pondus* trobats, ni el forn de terrisser que procurava els atuells propis del cas. Tot això ens han revelat les excavacions efectuades; les que encara es puguin realitzar tal volta ens descobriran altres detalls tant o més importants.

Encara ens acaba de confirmar la importància de la nostra població la troballa, feta darrerament, de dos fragments de làpida romana ben caracteritzats d'aquelles llunyanes èpoques, entre els elements d'aparell constructiu de la Capella pre-romànica de Sant Nicolau, únic vestigi que queda en peu del que fou l'antiga parròquia de Sant Feliu d'Arrahona, construïda sens dubte amb les despulles del poblat, que no molt lluny s'extingia, en créixer aquell nucli parroquial.

Totes aquestes excavacions han estat visitades i a voltes orientades pel reconegut arqueòleg Josep Puig i Cadafalch.

Justificada l'existència de tan important i interessant estació, paradòr, colònia o poblament ibero-romà, cal identificar el seu nom; hem de creure que és el d'*Arragona*, nom que es troba en els itineraris romans de l'època en les formes flexionals d'*Arragonem* i *Arragone*, i que

6. Adrien BLANCHET, *Le Mosaïque* (Paris 1928), 9-86.

7. UGO ENRICO PAOLI, *Urbs, La vida en la Roma Antigua* (1944), 112.

perdura a través dels temps. Apareix en l'Edat Mitjana el castell d'*Arrahona*, la parròquia de Sant Feliu d'*Arrahona*, l'ermita de Sant Salvador d'*Arrahona*, les costes d'*Arrahona*, y les gestes dels *arrahonosos* en la nostra contrada.

Quatre són els itineraris coneguts pertanyents als primers segles de la nostra era que marquen els llocs, estacions o paradors que calia tocar per anar de Gades a Roma; aquest camí passava gairebé sempre pel litoral de la Península Ibèrica. És molt notable la comparació entre aquests itineraris, puix que en els tres primers i més antics, la via romana, en passar pel centre de la nostra terra, ho feia travesant el Vallès des d'*Adfines* (Gelida o Martorell) fins a *Pretorium* (La Roca o Llinars) passant per *Arragona* que, indiscutiblement, per la distància en milles, en què la situen els mateixos itineraris, es trobava a l'indret de la nostra progenitora, salvant el relatiu endinsament que el litoral fa en les nostres costes a causa del morrot que produeix la muntanya de Montjuïc i el delta del Llobregat. Aquests tres itineraris estan gravats en tres vasos votius de plata trobats al balneari d'aigües medicinals que hi ha prop de *Vicarello*, a Itàlia, coneguts en l'antiguitat amb el nom d'«*Acque Apollinares*». Quant al quart itinerari, anomenat d'Antoni, s'observa que la trajectòria del camí es desvia des d'*Adfines* passant per Barcelona i tornant a tocar a *Pretorium*, sense passar per *Arragona*.⁸ Aquesta desviació, segons en F. Carreras i Candi,⁹ pot atribuir-se a cert personatge d'alta influència dintre la vida romana que tingué interès a fer passar els viatgers per la seva ciutat nadiua, *Barcenona*, que llavors anava prenent gran ufana, encara que per això es tingués de trencar la línia recta tan característica en aquest punt de l'itinerari. Fou llavors, segurament, que sobrevingué la decadència del nostre interessant poblat.

Compta, també, a favor de la nostra argumentació el fet de l'encreuament de la via romana general amb la secundària que anava del Castre Octavià (Sant Cugat) a Caldes de Montbui i regions superiors, com ho fa remarcar molt bé En Miquel Carreras i Costajussà,¹⁰ qui al propi temps situa, tal com és, els poblaments d'*Arrahona* i Sabadell, assentats en diverses riberes del Ripoll.¹¹

8. P. GUISEPPE MARCHI, S. J., *La stipe tributata alle divinità delle Acque Apollinari scoperta al cominciare del 1852* (Roma 1852).

9. F. CARRERAS I CANDI, *Geografia General de Catalunya*, Tom Barcelona, 66.

10. M. CARRERAS I COSTAJUSSÀ, *Vida íntima de Sabadell*, «Biblioteca d'Estudis Comarcals». Comarca del Vallès (Barcelona 1930), 113.

11. ID., *id.*, 117.

No és de la nostra opinió En Pau Vila per no veure possible que la via romana hagués passat pel nostre poblat, esdevingut després Castell d'*Arrahona*, perquè el situa en l'esperó produït per la confluència del riu Ripoll amb el Riutort, on les excavacions practicades demostren que en aquell lloc no podia haver-hi més que un senzill lloc de vigilància del castell medieval, que bé podia ésser el mateix castre ibèric romà del nostre poblat de la Serra de la Salut.¹²

En la nostra rodalia tenim comprovada l'existència del nucli més important de població en els primers temps de la nostra era en el Serrat de la Salut; ho justifiquen les troballes efectuades en excavar els terrenys adjunts al Santuari. Tenim els itineraris romans que ens donen un nom que correspon a un lloc que el temps no esborra i perdura fins als nostres dies. Tenim que aquests noms que es citen en els itineraris eren estacions o paradors propis per a descansar i refer l'equipatge necessari per afrontar les diferents etapes en què s'efectuaven aquells llargs viatges, i que la nostra estació podia tenir capacitat suficient per a prestar aquest servei.

Per tant, mentre no aparegui alguna nova sorpresa (que sempre poden sortir-ne en el camp dels estudis arqueològics) podem mantenir l'opinió que els antics pobladors de la Serra de la Salut foren els que donaren el nom al poblat que consta en els itineraris de Gades a Roma, el d'*Arragona*, i que apareix amb les variants d'*Arragonem* i *Arragone* segons el cas gramatical en què estava emprada la paraula;¹³ i en conseqüència, podem aquí molt bé aplicar el parer de l'historiador sabadellenc En Miquel Carreres i Costajussà, qui creu probable que *Arragona* fos un castre ibèric abans d'ésser paradors romà.¹⁴

LLUÍS MAS I GOMIS

Museu de la Ciutat, Sabadell.

12. PAU VILA, *El Vallès*, íd. íd., 31.

13. L. MAS GOMIS, «Anuari del Museu de Sabadell» (1934), 22. — ÍD., «Museo de la Ciudad de Sabadell» (1944), 39.

14. M. CARRERES I COSTAJUSSÀ, *op. cit.*, 114.